

ПЕДАГОГІКА

Педагогіка вищої школи.

Порівняльна педагогіка та міжнародна освіта

УДК 37.001.5: 371.134

Методологічне окреслення підходів до вивчення розвитку педагогічного професіоналізму

METHODOLOGICAL APPROACHES TO INVESTIGATING THE DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL PROFESSIONALISM

ДОРОНІНА Тетяна – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної та спеціальної педагогіки, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <http://orcid.org/0000-0002-3990-7959>

МОТУЗ Тетяна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної та спеціальної педагогіки, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, вул. Володимира Антоновича, 70, м. Дніпро, 49006, Україна

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-9339-5985>

DOI <https://doi.org/10.54891/2786-7013-2025-1-11>

DORONINA Tetyana – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of General and Special Pedagogy, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of the Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych St., Dnipro, 49006, Ukraine

MOTUZ Tetiana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of General and Special Pedagogy, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of the Dnipropetrovsk Regional Council, 70 Volodymyr Antonovych St., Dnipro, 49006, Ukraine

Анотація. У статті здійснено систематизацію та наукове обґрунтування методологічних підходів, доцільних для вивчення розвитку педагогічного професіоналізму вчителів. Встановлено, що забезпечення ідейної цілісності, ціннісної визначеності й наукової обґрунтованості дослідницького процесу можливе за умови врахування комплексу принципів, серед яких провідними виступають аргументованість, верифікованість, взаємозв'язок теорії й практики, всебічність, діалектичність, доказовість, єдність історичного й логічного, історизм, об'єктивність, послідовність, системність і цілісність. Методологічні підходи, що лягли в основу дослідження, умовно згруповано у дві великі категорії. Перша група охоплює загальнонаукові (аксіологічний, акмеологічний, герменевтичний, критичний, міждисциплінарний, проблемний, системний) і конкретно-наукові (етнопедагогічний, історико-педагогічний, історико-порівняльний, парадигмальний, порівняльно-педагогічний, прогностичний, системно-хронологічний) підходи, які забезпечують концептуалізацію дослідження, визначення його змістових орієнтирів та уточнення процедур аналізу педагогічних явищ. Друга група представлена процесуальними підходами, що поділяються на контекстуальні (адміністративно-регуляторний, глобалізаційно-адаптивний, демографічно-ресурсний, економіко-управлінський, індустріально-інтегративний, критико-аналітичний, культурологічний, кроскультурний, політико-стратегічний, реформувальний, соціокультурний) і дидактичні (гуманістичний, дидактично-методологічний, етико-моральний, інноваційний, технологічно-інтегративний, компетентнісний, модульний, комунікаційно-інтерактивний, культурно-адаптивний, особистісний, психолого-педагогічний, професійно-практичний, рефлексивний, суб'єктно-діяльнісний). Їх застосування

дозволяє простежити багатовимірність процесу професійного становлення вчителя, охоплюючи як зовнішні соціокультурні, економічні та політичні чинники, так і внутрішні когнітивно-рефлексивні, емоційно-особистісні й діяльнісні механізми розвитку професіоналізму. Сформульовані підходи у своїй сукупності окреслюють педагогічний професіоналізм як динамічне, багаторівневе та цілісне явище, що формується на перетині індивідуального досвіду, професійної рефлексії, соціокультурного контексту й нормативно-інституційних рамок. Цілісне осмислення процесів розвитку професіоналізму вчителів потребує інтеграції загальнонаукових, конкретно-наукових і процесуальних підходів, що уможливило розкриття не лише структурно-функціональних характеристик педагогічної діяльності, а й глибинних особистісно-сміслових детермінант професійного становлення педагога в умовах трансформації сучасного суспільства.

Ключові слова: педагогічний професіоналізм учителя, методологія педагогіки, методологічні підходи, загальнонаукові підходи, конкретно-наукові підходи, процесуальні підходи, науково-педагогічний дискурс.

Summary. The article presents a systematization and scientific justification of methodological approaches relevant for studying the development of teachers' pedagogical professionalism. It is established that ensuring the ideological coherence, value-defined orientation, and scientific validity of the research process is possible through the consideration of a set of principles, among which argumentativeness, verifiability, interrelation between theory and practice, comprehensiveness, dialecticality, evidence-based reasoning, unity of the historical and the logical, historicism, objectivity, consistency, systematicity, and integrity are paramount. The methodological approaches underlying the research are conventionally grouped into two major categories. The first group includes general scientific (axiological, acmeological, hermeneutic, critical, interdisciplinary, problem-based, and systemic) and specifically scientific (ethnopedagogical, historical-pedagogical, historical-comparative, paradigmatic, comparative-pedagogical, prognostic, and system-chronological) approaches which ensure the conceptualization of the study, determine its substantive orientations, and specify the procedures for analyzing pedagogical phenomena. The second group consists of procedural approaches, subdivided into contextual (administrative-regulatory, globalization-adaptive, demographic-resource, economic-managerial, industrial-integrative, critical-analytical, cultural, cross-cultural, politico-strategic, reformative, and sociocultural) and didactic (humanistic, didactic-methodological, ethical-moral, innovative, technological-integrative, competency-based, modular, communicative-interactive, culturally adaptive, personal, psycho-pedagogical, professional-practical, reflective, and subject-activity-based) ones. Their application makes it possible to trace the multidimensionality of the process of teachers' professional development, encompassing both external sociocultural, economic, and political factors, as well as internal cognitive-reflective, emotional-personal, and activity-related mechanisms of professional growth. The formulated approaches, in their entirety, characterize pedagogical professionalism as a dynamic, multi-level, and holistic phenomenon formed at the intersection of individual experience, professional reflection, sociocultural context, and normative-institutional frameworks. A comprehensive understanding of the processes of teachers' professional development requires the integration of general scientific, specifically scientific, and procedural approaches, enabling the disclosure of not only the structural and functional characteristics of pedagogical activity but also the deep personal and meaning-based determinants of professional formation in the context of modern societal transformations.

Key words: teacher's pedagogical professionalism, pedagogy methodology, methodological approaches, general scientific approaches, specific scientific approaches, procedural approaches, scientific and pedagogical discourse.

Вступ. Сучасний етап розвитку педагогічної науки відзначається посиленою увагою до методологічної рефлексії дослідницьких підходів, що застосовуються для вивчення процесів становлення і розвитку педагогічного професіоналізму вчителів. Практично кожна дисертаційна праця або наукова публікація передбачає обов'язкове звернення до методологічного

обґрунтування розглядуваної проблеми, висвітлення принципів, підходів і методів дослідження. Попри наявність відповідних структурних елементів у наукових роботах, рівень опрацювання методологічних аспектів нерідко виявляється обмеженим або поверхневим. Причини такої ситуації, на нашу думку, пов'язані, зокрема, з домінуванням шаблонного відтворення усталених методологічних схем без належного критичного осмислення їхньої відповідності предмету дослідження. Особливої уваги потребує також питання розвитку методологічної культури дослідників, яка перебуває у стадії поступового формування й має посилюватися рефлексією щодо вибору теоретико-методологічних засад. Додатковим чинником виступають часові та організаційні обмеження під час підготовки дисертаційних робіт, що можуть обмежувати можливості для глибокого методологічного аналізу. Тож маємо констатувати, що в сучасному вітчизняному педагогічному дискурсі простежується нестача системного осмислення принципів, підходів і методів вивчення розвитку педагогічного професіоналізму. Потреба в чіткішому методологічному визначенні дослідницьких інструментів, зумовлює актуальність методологічного аналізу, спрямованого на оновлення й оптимізацію підходів до вивчення професіоналізму вчителя в контексті нових освітніх реалій.

Аналіз останніх досліджень. Актуальність проблеми розвитку педагогічного професіоналізму зумовила зростання наукового інтересу до неї, що відображається у значній кількості досліджень, присвячених різним аспектам цієї проблеми. Зокрема, окремі науковці звертають увагу на методологічні стратегії дослідження професіоналізму вчителя, виокремлюючи загальнонаукові та конкретно-наукові підходи, серед яких домінують системний, синергетичний, історико-цивілізаційний, діяльнісний, праксеологічний, гуманістичний та аксіологічний підходи (О. Вознюк, Н. Гузій, О. Дубасенюк, Л. Мартинець, Ю. Махновець, Н. Муқан тощо). Окремий напрям досліджень стосується розкриття сутності педагогічного професіоналізму через його структурні компоненти, пов'язані з професійною самосвідомістю, акмеологічною позицією, індивідуальним стилем діяльності, що формується в умовах динамічних цивілізаційних змін (О. Вознюк, І. Багаєва, Л. Коваль, К. Чернецький). У низці досліджень акцентується на необхідності врахування особистісно зорієнтованих стратегій професійного становлення, розвитку рефлексивних і креативних компетентностей педагога, що актуалізує використання андрагогічного, акмеологічного та синергетичного підходів (О. Бондарчук, В. Вронська, Т. Гавлітіна, І. Грогодза, Н. Муқан, Л. Смольська). Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про багатовекторність методологічних орієнтирів у вивченні розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, що зумовлює потребу в систематизації і узагальненні наукового доробку для формування цілісної методологічної основи подальших досліджень у цій галузі.

Мета статті. Метою публікації є систематизація та наукове обґрунтування методологічних підходів, доцільних для використання у дослідженні розвитку педагогічного професіоналізму. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: окреслити основні принципи дослідження розвитку професіоналізму педагога; охарактеризувати методологічні підходи, що забезпечують цілісність і глибину розгляду цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Формування методологічної основи дослідження розвитку педагогічного професіоналізму вчителів передбачає обґрунтування принципів, які, на нашу думку, доцільно враховувати для забезпечення ідейної цілісності, ціннісної визначеності та наукової обґрунтованості дослідницького процесу. Саме принципи утворюють філософський рівень методології, визначаючи світоглядну платформу наукового пізнання. Тому до принципів, що потребують урахування у межах такого дослідження, належать: аргументованість, верифікованість, взаємозв'язок теорії й практики, всебічність, діалектичність, доказовість, єдність історичного й логічного, історизм, об'єктивність, послідовність, системність

і цілісність. Їхня сукупність, на нашу думку, забезпечує глибину, достовірність і методологічну цілісність історико-педагогічного аналізу.

Зокрема, принцип аргументованості, що ґрунтується на логічно вибудованих доведеннях і достовірних джерелах, є ключовим для обґрунтованої інтерпретації змін у системі педагогічної освіти. Доцільність врахування принципу верифікованості, на думку Н. Гузій, полягає в забезпеченні перевірюваності отриманих результатів та можливості їхньої відтворюваності [5]. Особливої ваги набуває принцип взаємозв'язку теорії й практики, адже педагогічний професіоналізм учителя розвивається не лише в межах академічної підготовки, а й у практичній реалізації набутих знань. О. Сухомлинська підкреслює значущість практикоорієнтованого підходу в дослідженнях гуманітарної сфери [10]. Водночас принципи всебічності та системності дають змогу розглядати педагогічний професіоналізм у багатовимірному контексті. Як зауважує Л. Березівська, системний підхід передбачає урахування політичних, соціальних, нормативних і культурних факторів, що зумовлюють розвиток освітніх явищ [2]. Принцип діалектичності забезпечує адекватне відображення змін і суперечностей, притаманних становленню педагогічного професіоналізму в умовах динамічних соціальних трансформацій. Принцип доказовості, як підкреслює О. Адаменко, передбачає спирання на системно перевірену фактичну базу, що є підґрунтям достовірності історико-педагогічного аналізу [1].

Єдність історичного й логічного дозволяє не лише зафіксувати послідовність змін, а й виявити їхні внутрішні закономірності. Дотримання принципу історизму забезпечує розуміння процесів розвитку педагогічного професіоналізму у зв'язку із соціальними, економічними та політичними умовами епохи. Принцип об'єктивності сприятиме зваженому оцінюванню педагогічного досвіду, без ідеалізації окремих моделей чи персоналій. Послідовність як методологічний орієнтир забезпечує логічну впорядкованість дослідницьких процедур і обґрунтованість висновків. Інтегративним виступає принцип цілісності, що синтезує ідеї всебічності, системності й послідовності, забезпечуючи єдність теоретичної та методологічної логіки дослідницького процесу на всіх його етапах.

Врахування окреслених принципів формує ідейно-методологічну основу дослідження, однак повноцінна реалізація дослідницького задуму потребує подальшого конкретизування засобів наукового пізнання. У цьому контексті принципи виступають світоглядними орієнтирами, що задають загальну методологічну рамку, тоді як методологічні підходи забезпечують реалізацію дослідницької стратегії через конкретні способи аналізу, інтерпретації та пояснення педагогічних явищ. Визначення доцільних методологічних підходів дозволяє здійснити системне, інтегроване й багатовимірне осмислення процесів становлення та розвитку педагогічного професіоналізму вчителів у контексті сучасних освітніх реалій.

Ознайомлення з науковим дискурсом із проблематики педагогічного професіоналізму, на нашу думку, засвідчує методологічну багатовекторність підходів, які, з урахуванням їхніх змістових домінант і функціональної ролі в дослідницьких конструктах, можуть бути умовно згруповані у дві великі категорії. *Перша група* представляє підходи, що визначають засади проведення наукового дослідження у сфері педагогічного професіоналізму. Вони формують концептуальну рамку дослідження, задають напрями вибору методів збору й аналізу даних, уточнюють рівні та критерії вивчення педагогічних явищ. Саме ці підходи забезпечують наукову валідність, верифікованість і системність отриманих результатів. *Друга група* охоплює процесуальні підходи, що спрямовані на опис процесу формування та вдосконалення професіоналізму вчителя. У межах цієї групи виділяються дві підгрупи: *контекстуальні підходи*, які розглядають зовнішні чинники (соціальні, політичні, економічні, інституційні), що впливають на розвиток професійних компетентностей, та *дидактичні підходи*,

що акцентують увагу на внутрішніх механізмах формування професіоналізму, таких як навчальні стратегії, педагогічні методи, рефлексивні та когнітивні процеси. У межах кожної з окреслених груп доцільно розглянути змістовні домінуючі підходи, їхню функціональну роль у дослідженні розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, а також специфіку реалізації в межах наукового пошуку.

Перша група методологічних підходів, що визначають концептуальні засади дослідження педагогічного професіоналізму вчителів, поділяється на дві підгрупи: *загальнонаукові* та *конкретнонаукові* підходи. До загальнонаукових, на наш погляд, належать аксіологічний, акмеологічний, герменевтичний, критичний, міждисциплінарний, проблемний і системний підходи. Конкретнонаукові охоплюють етнопедагогічний, історико-педагогічний, історико-порівняльний, парадигмальний, порівняльно-педагогічний, прогностичний і системно-хронологічний підходи.

Розглянемо змістовні характеристики загальнонаукових підходів, що визначають методологічні орієнтири у вивченні розвитку педагогічного професіоналізму.

Аксіологічний підхід акцентує ціннісне осмислення професійних орієнтацій учителя. Він розглядається як стратегія аналізу інтеграції й рефлексії цінностей у педагогічній практиці. Завдяки йому виявляються механізми впливу загальнолюдських, особистісних і професійних цінностей на навчально-виховний процес, що є важливим для формування якостей, необхідних сучасному вчителю. Аксіологічний підхід дозволяє також аналізувати вплив ціннісних установок на побудову навчальних планів та моделей педагогічної взаємодії.

Акмеологічний підхід забезпечує фокусування на процесах професійного зростання вчителя й досягнення вищої педагогічної майстерності. Він орієнтує дослідження на вивчення механізмів саморозвитку, самовдосконалення і професійного самоствердження педагога, що є особливо актуальним в умовах постійних змін у сфері освіти.

Герменевтичний підхід орієнтує на глибоке тлумачення індивідуального та колективного професійного досвіду вчителів. Він подає розвиток педагогічного професіоналізму як процес постійного переосмислення цінностей і смислів у взаємодії з учнями, колегами й соціокультурним середовищем. Герменевтична перспектива посилює увагу до рефлексії, інтерпретації освітніх реформ і конструювання професійної ідентичності, що дає змогу зрозуміти глибинні трансформації в професійній свідомості вчителів у визначених хронологічних межах.

Критичний підхід стимулює переосмислення усталених уявлень про педагогічний професіоналізм, акцентуючи на потребі визнання багатоманітності професійного досвіду, особливо в умовах соціальних змін. У рамках цього підходу розкривається взаємозв'язок між суспільними очікуваннями, освітніми політиками й практикою професійного розвитку вчителя.

Міждисциплінарний підхід інтегрує знання соціології, психології, філософії, культурології та менеджменту, формуючи підґрунтя для комплексного осмислення багатofакторної природи педагогічного професіоналізму. Він розширює аналітичні можливості дослідження, дозволяючи встановити зв'язки між індивідуальними особливостями, соціокультурними умовами та організаційними чинниками професійного становлення педагога. Залучення концептуального апарату різних дисциплін поглиблює розуміння мотиваційних структур, формування соціального капіталу та розвитку адаптивних стратегій педагогічної діяльності в умовах суспільної динаміки.

Проблемний підхід спрямовує дослідження на виявлення суперечностей, що супроводжують розвиток педагогічного професіоналізму вчителів в умовах суспільних, освітніх та інституційних трансформацій. Він фокусує увагу на зонах напруги між нормативними очікуваннями й реальними умовами праці, запитом на інноваційність і обмеженими ресурсами

освітнього середовища. Застосування проблемного підходу дозволяє трактувати професійний розвиток як процес подолання когнітивних, мотиваційних та організаційних бар'єрів, а також виявляти моменти, що потребують перегляду професійних установок та оновлення педагогічних стратегій.

Системний підхід виступає методологічною основою для аналізу педагогічного професіоналізму як складної динамічної системи, де інтегруються ціннісні орієнтації, знання, уміння, досвід, рефлексія й зовнішні соціальні та інституційні чинники. У межах цього підходу педагогічний професіоналізм розглядається як частина ширшої освітньої системи, що функціонує відповідно до суспільних запитів та нормативно-правових орієнтирів. Такий підхід сприяє виявленню логічних взаємозв'язків між елементами професійної підготовки й практики вчителя, що визначає цілісність і поступальну динаміку розвитку його професійних якостей.

Розкриття загальнонаукових підходів окреслює загальну методологічну рамку дослідження педагогічного професіоналізму вчителів. Наступним кроком є аналіз *конкретнонаукових підходів*, які забезпечують більш вузьке теоретико-методологічне фокусування та слугують інструментами реконструкції динаміки професійного становлення педагога в історико-культурному, етнопедагогічному та порівняльно-педагогічному вимірах.

Етнопедагогічний підхід забезпечує аналіз національно-ментальної специфіки розвитку педагогічного професіоналізму вчителів. Він акцентує увагу на впливі історично сформованих педагогічних традицій, народної педагогіки та культурних цінностей на формування професійної ідентичності. У межах цього підходу простежується, як уявлення про «доброго вчителя» закріплювалися в національній свідомості через морально-етичні взірці, а також як змінювалися під впливом модернізаційних і глобалізаційних процесів.

Історико-педагогічний підхід – реконструкцію еволюції уявлень про педагогічний професіоналізм у різні історичні періоди. Він дає змогу аналізувати джерела, концепції, освітні практики й педагогічний досвід, що формували професійну культуру вчительства, простежувати спадкоємність і розриви в розвитку професійних стандартів, виявляти вплив соціально-історичного контексту на трансформацію педагогічних цінностей та оцінювати значення історичного досвіду для сучасної педагогіки.

Історико-порівняльний підхід орієнтує дослідження на співставлення процесів розвитку педагогічного професіоналізму в Україні та інших країнах. Він дозволяє виявити спільні тенденції та унікальні риси національної освітньої системи, осмислити вплив глобалізаційних процесів, реформ освітніх систем і трансформацій професійних орієнтирів у міжнародному контексті.

Парадигмальний підхід відкриває можливості для осмислення змістових трансформацій у розумінні педагогічного професіоналізму в контексті зміни освітніх і наукових парадигм. Він фокусується не лише на формальних стандартах професійної діяльності, а й на глибинних змінах функцій учителя, ролі знання в освітньому процесі та принципах навчання. Аналіз парадигмальних зрушень дозволяє простежити еволюцію професійних орієнтирів – від авторитарно-трансляційної до гуманістично-особистісної й інноваційно-компетентнісної моделей. Парадигмальний підхід підкреслює здатність учителя адаптуватися до змінних освітніх цінностей і соціокультурних викликів.

Порівняльно-педагогічний підхід сприяє виходу за межі локального аналізу та розгляду розвитку педагогічного професіоналізму вчителів в Україні у співвідношенні з міжнародним досвідом. Він дозволяє виявити різноманіття моделей професійного становлення, зокрема щодо підготовки, атестації, безперервного навчання й професійної автономії в різних

країнах. вернення до порівняльної перспективи поглиблює розуміння сильних і вразливих сторін національної системи педагогічної освіти та створює підґрунтя для формулювання рекомендацій щодо її модернізації з урахуванням конструктивного зарубіжного досвіду.

Прогностичний підхід спрямовує дослідження на окреслення потенційних траєкторій розвитку педагогічного професіоналізму в умовах динамічних змін освітнього середовища. Він не лише фіксує актуальні тенденції професійного розвитку, а й дає змогу прогнозувати можливі сценарії трансформацій під впливом цифровізації, глобалізації, зміни педагогічних парадигм і соціальних запитів. Прогностична перспектива дозволяє визначити майбутні домінанти професійного зростання, зокрема розвиток етичної чутливості, цифрової компетентності, фасилітативних умінь і готовності до діяльності в умовах невизначеності.

Системно-хронологічний підхід забезпечує структурований аналіз етапів становлення педагогічного професіоналізму, дозволяючи простежити причинно-наслідкові зв'язки між подіями, реформами та змінами у професійній свідомості вчителів. Завдяки системно-хронологічному підходу створюється цілісне бачення еволюції професійної ідентичності вчителя в контексті історико-суспільних змін.

Узагальнюючи викладене, варто зазначити, що концептуальні методологічні підходи забезпечують цілісність, системність і аналітичну глибину дослідження розвитку педагогічного професіоналізму вчителів. Застосування загальнонаукових і конкретно-наукових підходів забезпечує багатовимірне бачення процесу професійного розвитку, уможливорює інтеграцію різномірних знань та сприяє формуванню цілісної картини змін у педагогічній професії. Водночас для цілісного розуміння розвитку педагогічного професіоналізму вчителів недостатньо лише аналізу концептуальних засад дослідження. Необхідним є також урахування процесуальних підходів, які дозволяють розкрити внутрішню динаміку формування та вдосконалення професіоналізму, виявити зовнішні й внутрішні чинники впливу на професійне становлення педагога. *Процесуальні підходи* спрямовані на опис освітніх, соціокультурних, політичних, економічних процесів, що визначають особливості професійного розвитку вчителя в умовах змінного суспільного середовища.

Розглянемо означені підходи більш детально, спираючись на матеріали сучасного науково-педагогічного дискурсу. У межах контекстуальної підгрупи виділяються такі підходи: адміністративно-регуляторний, глобалізаційно-адаптивний, демографічно-ресурсний, економіко-управлінський, індустріально-інтегративний, критико-аналітичний, культурологічний, кроскультурний, політико-стратегічний, реформувальний і соціокультурний.

Аналіз впливу державних політик і нормативно-правової бази на розвиток професії вчителя в межах *адміністративно-регуляторного підходу* дає змогу простежити, як формувалися вимоги до кваліфікації, функціоналу й кар'єрної траєкторії педагогів. Адміністративно-регуляторна перспектива дозволяє розглядати професіоналізм учителя не лише як результат індивідуального розвитку, а й як продукт інституційної взаємодії та політичних рішень у сфері освіти.

Глобалізаційно-адаптивний підхід орієнтує дослідження на вивчення впливу глобалізаційних процесів на освітні стандарти та педагогічні практики, а також на механізми адаптації вчителів до нових міжнародних вимог і культурного розмаїття. Дослідження транснаціонального обміну ідей, інтеграції в європейський освітній простір, розвитку цифрових платформ і міжкультурної взаємодії дозволяє виявити, що адаптивність до глобального середовища стала визначальною характеристикою сучасного педагогічного професіоналізму. Водночас акцентується необхідність збереження національної ідентичності та педагогічних традицій в умовах зростаючого глобального впливу. На осмисленні впливу демографічних змін на кадрове

забезпечення, управління освітніми установами й моделі професійного розвитку вчителів зосереджує увагу демографічно-ресурсний підхід. Зміни у віковій структурі педагогічного корпусу, урбанізація, внутрішня міграція та депопуляція окремих регіонів зумовлюють нові виклики для стратегічного планування освітньої мережі, кадрової політики й професійної підготовки. У цьому контексті демографічно-ресурсний підхід актуалізує потребу у зміцненні людського капіталу освіти та розробленні механізмів підтримки освітніх інституцій в умовах соціально-демографічної поляризації.

Натомість *економіко-управлінський підхід* зосереджує аналіз на впливі фінансово-економічних чинників на умови педагогічної праці та мотивацію вчителів до професійного розвитку. Нестабільність фінансування, регіональні економічні диспропорції, обмежені ресурси шкіл виявляються вагомими детермінантами якості професійного становлення. Економіко-управлінська перспектива увиразнює необхідність стабільної економічної підтримки освітньої сфери як ключового чинника розвитку професіоналізму в умовах суспільних трансформацій.

Індустріально-інтегративний підхід дозволяє осмислити взаємозв'язок між суспільними трансформаціями, індустріальними революціями та змінами в освітніх системах. Його застосування дає підстави для аналізу того, як технологічні прориви – від механізації до цифрової трансформації та впровадження штучного інтелекту – зумовлюють оновлення змісту та форм підготовки вчителів.

Критико-аналітичний підхід орієнтує на переосмислення усталених педагогічних практик, норм і стандартів через призму критичних теорій та аналітичних практик. Завдяки цього підходу відбувається аналіз освітньої політики, змісту навчальних програм, ролі учителя тощо. Критико-аналітичний підхід відкриває можливість розглядати професіоналізм вчителя як діалектичний, рефлексивний і соціально відповідальний феномен.

Культурологічний підхід передбачає розгляд педагогічного професіоналізму як соціокультурного конструкту, сформованого в контексті національних і професійних культурних традицій; підкреслює, що педагогічний професіоналізм є не лише сукупністю знань і навичок, а й носієм культурних смислів, що втілюються у практиках, ритуалах і символічних формах освітнього процесу.

Кроскультурний підхід фокусується на вивченні механізмів адаптації й трансферу педагогічних практик у контексті міжкультурного діалогу. Завдяки кроскультурному підходу можливо акцентувати увагу на динамічній природі професійної ідентичності вчителя, здатності педагогічної практики збагачуватися через діалог культур та відкритість до іншого досвіду.

Політико-стратегічний підхід поглиблює розуміння впливу освітньої політики на формування професійних стандартів, кваліфікаційних вимог та архітекtonіки професійного розвитку вчителя. Він дозволяє розкрити логіку стратегічних реформ у сфері освіти, механізми їх реалізації та їхній вплив на педагогічну спільноту. Політико-стратегічний підхід увиразнює роль учителя не лише як об'єкта освітньої політики, а й як активного агента її реалізації.

Вивчення змін у змісті, формах і цілях педагогічної діяльності під впливом освітніх реформ можливе завдяки *реформувальному підходу*. Аналіз послідовності реформ і механізмів їх реалізації дає підстави для оцінки не лише змістовних, а й структурних трансформацій професійного середовища вчителя.

Соціокультурний підхід дозволяє аналізувати, як зміни у суспільних цінностях, моделях соціалізації, урбанізаційних процесах, міграційних потоках і медіадискурсах впливали на уявлення про педагогічний професіоналізм. Соціокультурний підхід акцентує увагу на зв'язку між професійним розвитком учителя і трансформаціями суспільної структури, ціннісних орієнтирів, культурних норм та комунікативних практик. Він підкреслює роль учителя як

носія соціокультурних змін і активного учасника відтворення соціального порядку в умовах динамічного суспільного розвитку.

Феноменологічний підхід увиразнює думку про те, що розвиток педагогічного професіоналізму є не лише результатом формальної підготовки чи зовнішніх реформ, а й глибоко особистісним процесом внутрішнього становлення, рефлексії та пошуку професійного сенсу.

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що контекстуальні підходи розкривають багатовимірний вплив зовнішніх чинників на формування педагогічного професіоналізму вчителів. Вони дозволяють простежити взаємодію політичних, економічних, демографічних, соціокультурних і глобалізаційних процесів із професійним становленням педагогів, окреслюючи комплексний характер цього явища. Інтеграція результатів аналізу різних контекстуальних впливів формує глибше розуміння умов і механізмів розвитку професіоналізму вчителя в сучасному суспільстві.

Узагальнення другої підгрупи процесуальних підходів (гуманістичного, дидактично-методологічного, етико-морального, інноваційного, технологічно-інтегративного, компетентнісного, модульного, комунікаційно-інтерактивного, культурно-адаптивного, особистісного, психолого-педагогічного, професійно-практичного, рефлексивного, суб'єктно-діяльнісного) дозволяє констатувати, що формування педагогічного професіоналізму вчителів у сучасних умовах є багатофакторним і багатовимірним процесом, у якому ключову роль відіграють гуманістичні, рефлексивні, інноваційні, культурно-адаптивні та особистісно зорієнтовані стратегії.

Визначені підходи свідчать, що розвиток педагогічного професіоналізму вчителя залежить не лише від оволодіння певним обсягом знань і навичок, а й від цілісного особистісного становлення, морально-етичної рефлексії, здатності до інноваційного пошуку та відкритості до змін. Важливим є також усвідомлення інтегративного характеру розвитку професіоналізму, що виявляється у поєднанні психолого-педагогічних, комунікаційних, культурологічних, технологічних і практико-орієнтованих компонентів. Сформованість педагогічного професіоналізму дедалі більше визначається не лише відповідністю формальним стандартам, а й здатністю вчителя критично переосмислювати освітні реалії, будувати рефлексивні моделі взаємодії та проєктувати власну професійну траєкторію у змінному соціокультурному середовищі. Таким чином, друга підгрупа процесуальних підходів забезпечує глибоке розкриття внутрішнього змісту педагогічного професіоналізму як динамічного, суб'єктного, рефлексивного та культурно детермінованого процесу, що вимагає постійного оновлення, розвитку і критичного самовдосконалення.

Висновки. У сучасному науковому дискурсі спостерігається зростання уваги до методологічних аспектів дослідження розвитку педагогічного професіоналізму вчителів. Сформульовані методологічні підходи у своїй сукупності дозволяють окреслити педагогічний професіоналізм як динамічне, багаторівневе та цілісне явище, що формується на перетині індивідуального досвіду, професійної рефлексії, соціокультурного контексту й нормативно-інституційних рамок. Цілісне осмислення процесів розвитку професіоналізму вчителів потребує інтеграції загальнонаукових, конкретно-наукових і процесуальних підходів, що уможлиблює розкриття не лише структурно-функціональних характеристик педагогічної діяльності, а й глибинних особистісно-смыслових детермінант професійного становлення педагога в умовах суспільних трансформацій. Аналіз методологічних підходів дав змогу окреслити ідейно-теоретичні орієнтири дослідження розвитку педагогічного професіоналізму вчителів, визначивши ключові напрями його наукового осмислення.

Логічним продовженням дослідження є визначення методів, що забезпечують реалізацію поставлених завдань на емпіричному й теоретичному рівнях. Звернення до методів дозволить

конкретизувати інструменти збору, аналізу та інтерпретації наукових даних, необхідних для всебічного вивчення динаміки професійного становлення педагога.

Список використаних джерел

1. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. № 1–2. С. 8–14.
2. Березівська Л. Основоволожні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія. *Шлях освіти*. 2010. № 55 (1). С. 37–42.
3. Бондарчук О. І., Гавлітіна Т. М., Смольська Л. М., Вронська В. М. Комплекс методик дослідження професіоналізму педагогічних працівників. Київ: НАПН України, 2016. 24 с.
4. Вознюк О. В. Розвиток особистості педагога в умовах цивілізаційних змін: теорія і практика. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2013. 320 с.
5. Гузій Н. В. Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та теоретичні аспекти: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2004. 243 с.
6. Гузій Н. В. Людиноцентризм методологічної бази педагогічного професіоналізму як запорука успішної розбудови особистісно зорієнтованої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*. 2013. № 2 (11). С. 53–60.
7. Дубасенюк О. А. Методологія та методи науково-педагогічного дослідження. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2016. 256 с.
8. Махновець Ю. А. Методологічні підходи до професійного розвитку учителів початкової школи у системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2019. № 77. С. 96–100.
9. Скрипник М. І. Дослідження проблем професіоналізму науково-педагогічних працівників у андрагогії. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки*. 2013. № 15. С. 165–177.
10. Сухомлинська О. Методологія історико-педагогічного дослідження: пошуки, підходи, рішення. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 2. С. 5–12.

References

1. Adamenko O. (2013). Metodolohichni zasady doslidzhennia istorii rozvytku pedahohichnoi nauky [Methodological Foundations of Research on the History of the Development of Pedagogical Science]. *Ridna shkola – Native school*, 1–2, 8–14 [in Ukrainian].
2. Berezivska L. (2010). Osnovopolozhni zasady istoryko-pedahohichnykh doslidzen': teoriia i metodolohiia [Fundamental Principles of Historical and Pedagogical Research: Theory and Methodology] *Shliakh osvity – The path of education*, 55 (1), 37–42 [in Ukrainian].
3. Bondarchuk O. I., Havlitina T. M., Smolska L. M., Vronska V. M. (2016). *Kompleks metodyk doslidzhennia profesionalizmu pedahohichnykh pratsivnykiv* [A Set of Methods for Researching the Professionalism of Educational Workers]. Kyiv: NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
4. Vozniuk O. V. (2013). *Rozvytok osobystosti pedahoha v umovakh tsyvilizatsiinykh zmin: teoriia i praktyka* [Development of the Teacher's Personality in the Context of Civilizational Changes: Theory and Practice]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
5. Huzii N. V. (2004). *Pedahohichniyi profesionalizm: istoryko-metodolohichni ta teoretychni aspekty* [Pedagogical Professionalism: Historical, Methodological, and Theoretical Aspects]: monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
6. Huzii N. V. (2013). Liudynovymirnist' metodolohichnoi bazy pedahohichnoho profesionalizmu yak zaporuka uspishnoi rozbudovy osobystisno zoriientovanoi osvity [Anthropocentricity of the Methodological Basis of Pedagogical Professionalism as a Guarantee of Successful Development of a Personality-Oriented Education]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu. Serii: Pedahohika – Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogogy*, 2 (11), 53–60 [in Ukrainian].

7. Dubaseniuk O. A. (2016). *Metodolohiia ta metody naukovo-pedahohichnoho doslidzhennia* [Methodology and Methods of Scientific and Pedagogical Research]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

8. Makhnovets Yu. A. (2019). Metodolohichni pidkhody do profesiinoho rozvytku uchyteliv pochatkovoї shkoly u systemi metodychnoi roboty zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Methodological Approaches to the Professional Development of Primary School Teachers within the System of Methodological Work of General Secondary Education Institutions]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, 77, 96–100 [in Ukrainian].

9. Skrypnyk M. I. (2013). Doslidzhennia problem profesionalizmu naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv u andrahohitsi [Research of Problems of Professionalism of Scientific and Pedagogical Workers in Andragogy]. *Naukovi zapysky Kyivskoho universytetu turyzmu, ekonomiky i prava. Seriiia: filosofski nauky – Scientific Notes of Kyiv University of Tourism, Economics and Law. Series: philosophical sciences*, 15, 165–177 [in Ukrainian].

10. Sukhomlynska O. (2004). Metodolohiia istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia: poshuky, pidkhody, rishennia [Methodology of Historical and Pedagogical Research: Explorations, Approaches, Solutions]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 2, 5–12 [in Ukrainian].